

REŞAT NURİ'NİN "RECM" ADLI HİKÂYESİNDE ZİHNİYET ÇATIŞMASI*

 İsmail KEKEÇ^a

Özet

Daha geriden başlatmak mümkün olmakla birlikte Osmanlı'daki modernleşme çabalarının ve girişimlerinin milat noktası on dokuzuncu asrın ilk yarısı olarak görülür. Gerek bu dönemde gerçekleştirilen Tanzimat ve Islahat hareketleri gerekse devamında ilan edilen Birinci ve İkinci Meşrutiyet, çağı yakalamada atılan önemli adımlar olarak öne çıkar. Yürürlüğe konulan bu hamlelerin etkileri idari ve siyasi alanlarla sınırlı kalmaz. Topluma da yayılması hedeflenir. Ancak doğası gereği toplumlar yenilikleri hemen benimsemez, direnç gösterirler. Bu direnç de beraberinde çatışmaları ortaya çıkarır. Yerleşik ve kökleşen değer yargıları ile çağdaş ve filizlenmeye çalışan değer yargılarının karşılaşması ise bir tür zihniyet çatışmasını doğurur. Bu zihniyet çatışmasının türlü görünümüne yer veren eserlerin ve bunları işleyen yazarların ise özellikle İkinci Meşrutiyet Döneminde arttığı fark edilecektir. Cumhuriyetimizin siyasi laboratuvarı olarak nitelendirilen bu dönemde edebiyat dünyasına adım atan Reşat Nuri'nin kaleme aldığı "Recm" hikâyesi de bir zihniyet çatışması etrafında kurgulanmıştır. 1919'da yayımlanan ve Reşat Nuri'nin ilk hikâye kitabı olan *Recm, Gençlik ve Güzellik*'te yer alan bu hikâyesinde genç ve idealist bir mektep hocasının hazin akıbeti ele alınır. Taassup ve cehaletin yol açabileceği trajik durumları işaret eden hikâyede Elmacık köyü ahalisi ile köylerine gelen genç bir İstanbullu öğretmenin değer yargıları ve yaşamı yorumlayış tarzları arasındaki karşıtlık vurgulanır. Cumhuriyet Dönemi Türk edebiyatının da temel izleklerinden birini oluşturacak bu karşıtlık ve zihniyet çatışmasının öncüllerinden biri olan *Recm* hikâyesinin çözümlenmesi çalışmanın temel amacıdır.

Anahtar Kelimeler: Zihniyet, Çatışma, "Recm", Reşat Nuri Güntekin, Hikâye.

CONFLICT OF MENTALITY IN REŞAT NURİ'S STORY OF "RECM"

Abstract

Although it is possible to start even further back the milestone of modernization efforts and initiatives in the Ottoman Empire is seen as the first half of the nineteenth century. Both the Tanzimat and Islahat movements carried out in this period and the First and Second Constitutional Monarchy announced later stand out as important steps taken towards modernization. The effects of these moves are not limited to the administrative and political fields. It is aimed to reach large sections of the society. However, by nature, societies do not immediately adopt innovations, they show resistance. This resistance brings with it conflicts. The encounter between established and deep-rooted value judgments and contemporary and emerging value judgments creates a kind of mentality conflict. It will be noticed that the works that include various aspects of this

* Bu çalışma, Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu'nda sözlü olarak sunulan bildiriden genişletilerek üretilmiştir.

^a Dr. Öğr. Üyesi, Uşak Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ismailkecec@yandex.com

Makale Geliş Tarihi: 24.10.2022, Makale Kabul Tarihi: 19.12.2022

mentality conflict and the writers who deal with them increased especially in the Second Constitutional Period. The story "Recm", written by Reşat Nuri, who started to write works in this period, which is described as the political laboratory of our republic, is also fictionalized around a conflict of minds. In this story, published in 1919 and included in Reşat Nuri's first story book, "Recm, Gençlik ve Güzellik", the sad fate of a young and idealistic schoolteacher is discussed. In this story, which points to the tragic situations that bigotry and ignorance can cause, the contrast between the value judgments and way of interpreting life of the people of Elmacık village and a young teacher from Istanbul is emphasized. The main purpose of the study is to analyze the story of "Recm", which is one of the precursors of this conflict and mentality conflict, which will also form one of the main themes of Turkish literature in the Republican period.

Keywords: Mentality, Conflict, "Recm", Reşat Nuri Güntekin, Story.

Giriş

Oral Sander *Siyasi Tarih* isimli kitabının ilk cildinde, Osmanlı Devleti'ni parçalanmaya ve çökmeye götüren siyasi, sosyal, iktisadi ve askerî nedenleri sıralarken devletin bu çöküşü engellemek adına giriştiği reform ve yenileşme çabalarının önündeki büyük engellerden biri olarak dinsel bir niteliğe sahip olan devletin din işlerine, dinin de devlet işlerine karışmasını gösterir. Devamında da tarihçi Enver Ziya Karal'ın ilgili husustaki bir ifadesini alıntılıyarak sorunun sanılandan daha çetrefilli ve kök salmış bir yapıda olduğunu işaret eder: "İslam eğitimi, doğa ve toplumsal olaylarını çözmeyi hedef tutmaktan çok, kişinin iç dünyasını, din ve edebiyat bilgileriyle süslemekteydi... (Avrupa insanı 18. yüzyılda doğanın yasalarını bulup, bunları üzerinde uygulamaya başlarken) medreselerde yetişen ve ulema adını taşıyan Osmanlı bilginleri, Aristo devrini bir saman çöpü geçmemiş durumda idiler" (Sander, 2013, s. 295). Osmanlı'nın gerek kimlik algısının gerekse yaşama karşı tutumlarının özellikle askerî ve dinî kurumlar üzerinden inşa edilmiş olması bu sahalar özelindeki kurum ve kuruluşlara yönelik yenilikler yapılmasını zorunlu kılmıştır. Zira bu kurumlarda ortaya çıkan bozulma, yönetimle halk arasındaki bağın zayıflamasını da beraberinde getirmiştir (Kanter, 2014, s. 7). Ancak Sander'in de belirttiği üzere uygulanmaya çalışılan bu reform ve yenileşme hareketleri yerleşik düzenin ve kökleşmiş zihniyetin temsilcileri tarafından varlıklarına bir tehdit olarak görülmüş ve ele geçirdikleri her fırsatta bu hamleleri baltalamaktan, onların aleyhine propaganda yapmaktan geri durmamışlardır.

Yaşamı aklın ve bilimin kılavuzluğunda yorumlamayı ve çağın gerekleri hususunda tatbik etmeyi arzulayan anlayışın temsilcileri ile asırlar boyunca kök salan alışkanlıklar ve sorgulanmadığı için taassup hâlini alan değer yargılarıyla bir yaşam tutumu geliştirmiş zihniyetin temsilcileri arasındaki gerilim özellikle Tanzimat'tan itibaren görünür olmuştur. İkinci Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte ivme kazanan ve Cumhuriyet Döneminde de devam eden bu gerilim pek az olarak uzlaşıyla sonuçlanmış; çoğunlukla iki kanadın çatışmasına evrilmiştir. Yaşam pratiğinde görülen hemen her aksiyonu eserlerine taşımayı ve topluma bu yolla açılmayı hedefleyen yazarlar doğal olarak sözü edilen bu çatışmaya da kayıtsız kalmamışlar, çoğu zaman gözlemlerinden yararlanarak bazen de sezgilerine başvurarak her iki zihniyeti anlatmayı denemişlerdir. Reşat Nuri Güntekin de bu yazarların başında gelir. Yaşadığı yıllar itibarıyla toplumun ve devletin geçirdiği dönüşümlere yakından tanıklık eden yazarın özellikle romanlarında bu dönüşümün yansımalarını görmek mümkündür. Bunun yanı sıra romanlarındaki kadar yoğun

olmamakla birlikte hikâyelerinde de gelenekçi ve yenilikçi olarak nitelendirilebilecek iki kesimin türlü vesilelerle gerçekleşen ve çoğunlukla da çatışmaya varan mücadelelerine rastlanır. Yazının konu edindiği "Recm", yazarın işte bu türden bir hikâyesidir.

A. ESER HAKKINDA

On dokuz romanı ve yedi hikâye kitabı ile Türk edebiyatının öncü kalemlerinden biri olan Reşat Nuri Güntekin, hikâye yazmaya 1917'de Diken Mecmuası'nda yayımlanan Eski Ahbap eseri ile başlamış ve sağlığında yedi hikâye kitabı basılmıştır. Bunlar: *Recm*, *Gençlik ve Güzellik*, *Roçild Bey* (bu hikâye daha sonra "Bir Centilmen" başlığıyla Tanrı Misafiri kitabında yer almıştır), *Eski Ahbap*, *Tanrı Misafiri*, *Sönmüş Yıldızlar*, *Leylâ ile Mecnun* ve *Olağan İşler*'dir. 350 civarında da kitaplarına almadığı hikâyesi vardır (Kanter, 2017, s. 67). 1919'da eski harflerle basılan ve yeni harflerle yayımlanmayan *Recm*, *Gençlik ve Güzellik* isimli kitabı adından da anlaşılacağı üzere iki ayrı hikâyeden meydana gelir (Karaburgu, 2001, s. 24). "Recm" başlıklı hikâyesinde genç ve idealist bir öğretmenin hazin akıbeti anlatılır. Hikâyenin anlatıcısı bir belediye hekimidir. Olanlar onun hatıra defteri aracılığıyla aktarılır. İstanbullu, zeki ve bilgisiyle, görgüsüyle son derece donanımlı bir genç olan Tahsin, İstanbul'da veya merkez vilayetlerin birinde rahatlıkla görev alabilecekken Anadolu'ya gitmek istemiş ve Taşköprü'ye bağlı Elmacık nahiyesine tayin edilmiştir. Harap hâldeki Anadolu'yu görmüş, nahiyede yaşayan insanların çaresizliğini fark etmiş ve bu yıkıcı manzaraya sebep olan karanlıkla mücadele etmek istemiştir. Bu uğurda gösterdiği çabalarına ise nahiyeye sakinleri tepki duymuş, direnç göstermişlerdir. Sözleri ve davranışlarıyla bir bakıma hedef tahtasına oturtulan Tahsin, günün birinde nahiyede kutsal ve suyu şifalı kabul edilen kör bir kuyunun suyuna zehir katarak orada yaşayanları zehirlemekle suçlanmış ve bu gerekçeyle birkaç delikanlı tarafından kuyunun dibinde taşla tutularak recmedilmiştir.

Özetten de anlaşılacağı üzere hikâyenin izleği, bilgi ve birikimiyle çevresini aydınlatmaya çalışan, karşısına dikilen cehalet ve bağınazlıkla mücadele etmeyi kendisine şiar edinmiş anlayış ile verili olanı sorgulamadan yaşamayı âdet edinmiş, konfor alanlarından çıkmayı göze alamadıkları için durgunluğa, katılığa, tutuculuğa saplanıp kalmış ve bu düşünce konforunu bozacakları endişesiyle yeni ve farklı olana dış bileyen zihniyetin çatışması¹ üzerine kurgulanmıştır. 1919'da basılan ve hikâyenin başına düşülen; "15 Eylül 1313, Taşköprü" notundan anlaşılacağı üzere miladi 1897 yılına karşılık gelen olay zamanından hareketle sözü edilen zihniyet çatışmasının yakın ve uzak tarihimizdeki etki alanının genişliği fark edilecektir. Bilindiği üzere aynı izlek Cumhuriyet Dönemi Türk edebiyatında da varlığını hissettiren bir izlektir. Tarihler, dönemler, coğrafi konumlar, kişiler, unvanlar vs. değişiklik gösteriyor olsa da zihniyet çatışması olarak nitelendirilen bu gerçeklik aslında özü itibarıyla bir değerler sistemi çatışması olarak kendisini hemen her platformda ve devirde belli eder. Takiyettin Mengüşoğlu, değerler

¹ Bu metindeki gibi sosyolojik bir olgu olmasının yanı sıra anlatılardaki kurgunun omurgasını oluşturan çatışma unsurunun gerekliliğine, kapsamına ve önemine işaret eden Randall'ın görüşleri dikkate değerdir: "Bir hikâyenin içinde çatışma olmalıdır; ister karakterler içindeki çatışma, ister karakterler arasındaki çatışma, ister karakterlerle koşullar arasındaki çatışma, isterse aynı anda bir çok türde çatışma. Gelişme bölümü, sürekli gerilim alanıdır; sınırlar ve olasılıklar, tehlikeler ve hayaller, engeller ve amaçlar, gerçek ve ideal arasındaki gerilim. Özellikle olay örgüsünün zorunluluklarıyla hikâyenin ana motoru olarak gördüğümüz, bölümden bölüme hikâyeyi sürükleyen karakterlerin varlığı arasındaki çatışma; itme ve çekmedir. Gerçekten de mücadele yoksa hikâye de yoktur; sorun yoksa masal da yoktur, bela yoksa heyecan da yoktur, çatışma yoksa serüven de yoktur." [Randall, W. (2014). *Bizi biz yapan hikâyeler: kendimizi yaratma üzerine bir deneme*. Ayrıntı Yayınları].

sisteminin açılımını ve kapsamını tarif ederken değer tabirinin geniş manasıyla anlaşılmasının önemine vurgu yapar. Her türlü gaye ve hedefler, her türlü ilişki ve menfaatler; ihtiraslar, her türlü idealler, her türlü iktidar ve kuvvet faktörleri, her türlü mevki ve şeref hırsı; iyi ve kötüye ait değerler, inançlar, dürüstlük, sevgi, saygı birer değerdir. Mengüşoğlu'na göre bütün bu değerler sistemi 'yüksek değerler' ve 'vasıta değerler' olmak üzere iki alt grupta toplanabilir. Vasıta değerlerle kastedilen; fayda, ilişki ve menfaat alanı, her türlü maddi değerler, ihtiraslar, kuvvet ve iktidar faktörleri, mevki ve şeref hırsı gibi değerler sistemidir. Yüksek değerlerden ise idealler, inançlar, dürüstlük, dostluk, sözünde durma, sevgi ve saygı, iyiye ve kötüye ait değerler kastedilmektedir. İnsan hayatı, insan faaliyetleri ve bunların sonuçları yüksek değerler tarafından tayin edildiği gibi, vasıta değerler tarafından da tayin edilmektedir. Özellikle vasıta değerler, geniş insan kümesinin hayatında en ön planda yer alırlar. Zira insanların çoğunluğunun hayat faaliyetleri, fayda ve ilişki alanına ait vasıta değerler tarafından tayin edilir. İster bu hükümler bütün bir sosyal birliğin hayatını ilgilendirsinsinler, isterse belli grupların veya bireyin hayatına ait olsunlar; tüm bu alanlarda vasıta değerlerin önemli bir rol oynadığından şüphe edilemez (Mengüşoğlu, 1958, s. 203).

Bu tasnif ve tanımlamadan yola çıkılarak "Recm" hikâyesindeki zihniyet çatışması yüksek değerler ile vasıta değerler arasındaki çatışmanın bir tezahürü olarak yorumlanabilir. Tematik güç olarak konumlandırılan genç öğretmen Tahsin yüksek değerlere sahipken; karşıt güç olarak konumlandırılan Elmacık nahiyesinde yaşayanlar ve onların bir bakıma metinde sözcülüğünü üstlenen ihtiyar imam vasıta değerlerle yaşamlarını sürdürürler.

B. YÜKSEK BİR DEĞER OLARAK İDEALİZM

"Recm" hikâyesinin idealist kişisi ve aynı zamanda merkezî kişisi Tahsin'dir. Taşköprü'de hekimlik yapan anlatıcı; genç bir öğretmen olarak İstanbul'da kalma olanaklarına sahipken ülkü ve hedeflerini gerçekleştirmek üzere Anadolu'da çalışmak isteyen ve Elmacık'a tayin olunan Tahsin öğretmenin başına gelenleri ve trajik akıbetini vaktiyle İstanbul'da tanıştığı, sonrasında da Taşköprü'ye gelen yakın dostu emekli musiki binbaşısından haber alır. Köylülerin recmettiği mektep hocasının haberini alınca perişan bir halde kendisini dışarıya atan binbaşının hatırlatması ile anlatıcı, katledilen öğretmenin geçen sene binbaşının muayene olması için kendisine getirdiği, "sarışın saz benizli, cılız bir şey" olarak tarif ettiği Tahsin olduğunu anımsar ve üzerinde bıraktığı tesiri ifade eder:

"Ben Tahsin'i tanıyordum. Hem de yalnız bir kere gördüğüm halde iyi tanıyordum. Binbaşı bu genci bana muayene ettirmeye getirmişti. Civar köylerin bataklıklarından aldığı melun bir sıtma bozuk sıhhatini büsbütün sarsmıştı. Fakir kıyafetli, küçük hasta çehreli, çekingen tavırlı bir çocuktü. Zahiren bakarsanız herkese benzeyen bir adamcağız. Fakat ben onun bakışında ve söyleyişinde anüd ve anlaşılmaz bir emelin ateşini bulmuştum. Binbaşı vaktiyle İstanbul Darülmuallimin'inde teşehhüt miktarı musiki hocalığı etmiş, bu genci orada tanımıştı. İstanbul'da yahut vilayet merkezlerinden birinde kendine bir yer bulabilirdi. Zekâsı, malumatı buna müsaitti. Fakat garip bir cazibe onu Anadolu köyüne bağlamıştı. Vücutundaki hastalığı kısaca anlattı. Tavsiyelerimizi bile dinlemeye lüzum görmeden asıl hastalığına, ruhunun hastalığına geçti. Beni ilk defa görüyordu. Gözlerinde için için yanan bir ateş, sesinde belli belirsiz bir hasta çocuk şikâyetiyle birçok söyledi. Anadolu'nun biçareliğinden bahsetti. İçlerinde yaşadığımız insanların gönlündeki karanlıktan uzun uzun şikâyet

etti. Başında Anadolu'nun saadetine ait muhteşem bir rüya vardı. Fakat kimse dinlemek, bilmek istemiyordu. Herkes kendisine düşman oluyordu. Fakat o, bu düşmanlıklara, haksızlıklara hedef olmasından garip bir lezzet alıyormuş. Anlaşılmaz bir fitrat" (Güntekin, 1335/1919, s. 6-8).

Dikkat edilirse gerek binbaşının gerekse anlatıcının Tahsin'in fiziksel özelliklerini tanımlarken kullandıkları sözcükler onun narin bir yapıda olduğuna işaret eder. "Sarışın saz benizli", "cılız bir şey", "küçük hasta çehreli", "çekingen tavırlı" nitelemeleri sonrasında karakterine dair yapacağı saptamalar arasında bir tezatlık oluşturur. Görünüşte herkese benzeyen bir adamcağız olan Tahsin, cüssesinden beklenmeyecek ölçüde bir ateş gibi parıldamaktadır. Zeki, bilgili, donanımlı olduğu dile getirilen genç öğretmen bütün birikimini ideali uğruna Anadolu'da sarf etmekten çekinmemiş, fedakârlık göstermiştir. Karşılaştığı düşmanlıklar, haksızlıklar onu idealinden, mücadelesinden vazgeçirmek şöyle dursun, onu daha da kamçulamıştır. Bu uğurda hedef alınmasından duyduğu garip bir lezzetten bahsettiğinde anlatıcı onun fitratını anlaşılmaz bulduğunu itiraf etmekten kendini alamaz. Giriştiği mücadelenin haklılığına ve doğruluğuna olan sarsılmaz inancının ve kararlılığının bir göstergesi olarak bu ifadeler oldukça dikkate değerdir.

Bu anımsayışları sonrası maktulü görmek ve rapor verme amaçlı tahkikat için yanında memurlar olduğu halde Elmacık'a yola çıkan anlatıcının buraya dair izlenimleri de oldukça dikkat çekicidir. Taşköprü havalisini iyi bildiği halde Elmacık'ı daha önce hiç görmediğini ifade ettikten sonra yol boyunca karşılaştığı doğa ve insan manzaralarından söz eder:

"Taşköprü havalisini çok gezdiğim için iyi bilirim. Fakat Elmacık'ı hiç görmemiştim. Soluk bir sonbahar güneşi altında göz alabildiğine kadar uzanan yanık renkli çıplak topraklar, bütün manzara bundan ibaret... Bu çöl toprağının bir noktasından yol birdenbire bir sel çukuru gibi inmeye başlıyor. Güneşsiz bir vadinin dibinde birikintisinden ibaret kalmış bir dere. Birkaç sıska servi... Derenin etrafına sıralanmış yetmiş seksen kadar kulübe... İşte Elmacık. Bizi misafir odasına indirdiler... Memurlar hemen vazifelerine başladılar... Benim vazifem yalnız tahkikattan sonra maktulü görmek, raporumu vermekten ibaretti. Onlar istintaklarını alabildiğine uzatırlarken ben dışarı çıktım; köyü biraz görmek istedim. Mezarlık gibi ıssız, kimsesiz bir yer... Ne sokaklarda oynayan köy çocukları ne süprüntülerde eşinen tavuklar. Tek tük rast geldiğim kapalı çehreli ağır ve sessiz köylüler bile ayaklarıyla gürültü etmekten çekiniyor gibi yürüyorlar" (Güntekin, 1335/1919, s. 8-9).

Anlatıcının karşılaştığı manzarayı betimlerken kullandığı sözcükler bir bakıma yaşanan elim hadisenin ipuçlarını vermek ister gibidir. "Çıplak topraklar", "çöl toprağı", "güneşsiz bir vadi", "birikintisinden ibaret kalmış bir dere", "birkaç sıska servi" türünden nitelemeler verimsizliğe, kısırlığa göndermede bulunur. Köy yaşantısı da bundan farksızdır. "Mezarlık gibi ıssız", "kimsesiz", sokaklarında çocukların oynamadığı, tavukların bile eşelenmediği bir yer hüviyetindeki Elmacık adeta terk edilmiş gibidir. Rastlanan tek tük köylüler ise "kapalı çehreli", "ağır" ve "sessiz"dir. Öyle ki yürürken bile gürültü çıkarmaktan çekinir bir halleri vardır. Kasvetli bir atmosfere sahip olan köy, kıpırtısız, canlılık belirtisi taşımayan adeta üzerine ölü toprağı serpilmiş gibidir. İklimin, coğrafyanın yaşayanlar üzerindeki etkisi ya da insanların yaşadıkları coğrafyayı şekillendirmesi olarak yorumlanabilecek bu iç karartıcı manzara, Tahsin'in hekime muayene olurken uzun uzun şikâyet ettiği "insanların gönlündeki karanlığın" bir yansımasıdır.

C. VASITA BİR DEĞER OLARAK KONFORMİZM

Hikâyede karşıt güç olarak kurgulanan köylülerin ve onların temsili olarak sembolleştirilen ihtiyar imamın konformist bir yaşam sürdürdükleri anlaşılmaktadır. Konformizm ile kastedilen ise yerleşik ve kökleşmiş değer yargılarının hiçbir sorgulanmaya tabi tutulmadan sürdürülmek istenmesi, yeni ve farklı olana direnç gösterilmesi hatta şu ya da bu biçimde yeni ve farklı olanın bertaraf edilmek istenmesidir. Kendilerinden olmayanı dışlamak ve farklılıklara tahammül edememek, yeniliklere karşı peşin hükümlü olmak ve bunları kendi varlıklarına bir tehdit olarak görmek düşünce konforlarının bozulmasını istemeyenlerin sergileyeceği reaksiyonlardan bazılarıdır.

Anlatıcının Elmacık'a dair izlenimlerinin ardından köyün ihtiyar imamıyla gerçekleştirdiği konuşma sözü edilen bu konformizmin köylüleri nasıl esir aldığı rahatlıkla anlaşılabilir. İmamın konuşmanın henüz başında anlatıcıya birdenbire; "sen İstanbullu musun Efendi?" diye sorması önyargısını açığa vuran önemli bir göstergedir. Zira recmedilen Tahsin de İstanbulludur. İmamın ve dolayısıyla köylünün dışardan gelenlere bakışı bu yaklaşımda gizlidir. Konuşmanın devamında anlatıcının, bu recm hadisesinin nasıl olduğunu imamdandan sorması üzerine anlattıkları Elmacıkların Tahsin öğretmene nasıl dış bilediklerini ortaya çıkarır:

"Oğlum... Biz köylüler itikadı bütün adam isteriz... Bu çocuk Allah rahmet eylesin; na böyle parmak kadar bir adam... Tüy tüs yok... Kalkar yaşından büyük işler görmeye... Çocuklara dinini diyanetini belletmeden kitaplar okutur... Kâğıtlara adam suretleri yaptırır... İlahi okutmaz türkü çağdırır. Namaz suresini öğretmeden beyit belletir. Hasıl-ı velmana fena bir adam oğlum... Bu kadarla kalsa neyse... Köylülerin her işine burnunu sokar, kadınlara okuma öğretin, şöyle edin, böyle yapın diye söylenir durur. Bak hele olacak şey mi? Köy ağalarından para istemiş. Fakir çocuklara kitap götüreceğim demiş. Bunlara kitap almak 'Köse Dede'ye mum yakmaktan sevaptır demiş. Böyle kâfirlik olur mu oğlum?..." (Güntekin, 1335/1919, s. 10).

Anlaşıldığı üzere Tahsin öğretmenin idealist bir şekilde etrafını aydınlatmak, köylülerin menfaatine olacak şekilde onları bilgilendirmek, özellikle de ihmal edilen kadınların ve çocukların eğitimi adına canla başla mücadele etmek gibi bir dizi hamleye girişmesi imamın ve köylülerin çoğunluğunun nefretini, düşmanlığını üzerine çekmesine neden olmuştur. Tahsin'in doğruları ile kendi bildiklerinden, alışkanlıklarından başka bir düşünceye sahip olmayan Elmacık ahalisinin doğruları karşı karşıya gelmiştir. Bu da köylülerin ve onların sözcüsü konumundaki ihtiyar imamın düşünce konforunu bozmaya yetmiştir. Konuşmanın devamında Köse Dede'nin kim olduğunu soran anlatıcıya; "Himmatı hazır nazır olsun bir evliya... Bir mübarek zat..." diye karşılık verir ve ardından ekler: "Ne hastalığın olursa olsun, buraya bir ip bağla, haftaya kalmaz geçer... Bu mektep hocası hastalara "ip bağlayacağımıza ilaç için" dermiş... Ben işitmedim ya şahitler var..." (Güntekin, 1335/1919, s. 11).

Görüleceği üzere Tahsin öğretmenin neredeyse her eylemi, her söylemi Elmacık ahalisi için bir düşmanlık gerekçesi haline gelmiştir. Onların yararına bile olsa köylüler bu tür girişimlerini hoş karşılamamışlar, taassuba varan bir inatçılıkla direnç göstermişlerdir. Tahsin'in recmedildiği kuyunun başına geldiklerinde ise hadisenin trajikliği iyice belirginleşir. Kuyuyu; "Burası geniş ağızlı ayazmaya benzeyen bir kör kuyu idi. İçi dikenler, çalılarla doluydu. Taşlara dokunarak yosunlu yalağa taşların

görünmez bir yerinden damla damla bir su dökülüyordu” diye tarif eden anlatıcı tıpkı Elmacık köyünü anlatırken edindiği izlenimlere benzer bir görüntü resmeder. Işığın kör bir karanlıkla boğulmasını andırır biçimde cehalet ve taassup; yaşamı, canlılığı, renkleri hapsederek Tahsin’de simgeleşen aydınlatma meşalesini söndürmüştür. Recm hadisesi konuşmanın burasında bir kez de imam aracılığıyla dile getirilir:

“Burası İdris aleyhisselamdan kalmış... Min tarafillah buraya acı bir su dökülür. İki üç günlük köylerden hastaları, bu acı sudan içirmeye getirirler... İşte oğlum bu çocuk bu suya ağu (zehir) katıp ümmet-i Muhammedi öldürmeye kastetti. Ama cenabı Allah ayağına dolaştırdı.

- Bunu kim söyledi, diye sordum.

- Geceleri karanlıkta gelir buraya girermiş... Bir akşam çobanın biri gözetlemiş. Yeşil bir tahta kutusu varmış... Avuç avuç ağu katarmış. Sonra köylüler bu sudan birer parça tattılar. İçinde ağu olduğu belli... Evvelki gece delikanlılar peşine takılmışlar... Serde gençlik var. Şuradan birkaç parça taş yuvarlayıvermişler üstüne... Sabahleyin cenazesini buldular.

Tafsilatı dinlemeye içim dayanmadı” (Güntekin, 1335/1919, s. 12).

Hikâyenin sonunda ise suya zehir kattığını iddia ettikleri Tahsin öğretmenin elindeki yeşil tahta kutusunun üstünde “sulfato” yazdığı okurun dikkatine sunulur. Bu sıtma tedavisinde kullanılan bir sıtma ilacıdır. Tahsin de sıtma hastalığından muzdarip olduğu için geceleri bu kuyunun başına gelip ilacını almış fakat köylüler onun kuyu suyuna zehir katıp kendilerini öldürmeyi amaçladığını düşünerek kuyunun başında recmetmişlerdir.

Cehalet ve taassubun toplumu getirdiği noktayı böylesine trajik bir biçimde ortaya koyan Reşat Nuri, bu sorunu sonraki yıllarda romanlarında da işleyecektir. En bariz örneği ise *Yeşil Gece* romanıdır. Romanın merkezî kişisi, çağdaşlaşma sürecinde değişimin dinin gerekçe gösterilerek engellenmesi için uğraşanlara karşı sergilediği tutumla son derece yenilikçi Osmanlı aydın tipinin örneği olan Ali Şahin’dir. Bu yenilikçi zihniyetin karşısında ise dine sığınarak çıkarlarını korumaya çalışan softalar vardır. Romanda vurgulanan cahillik kitap okumamaktan değil sorgulamamaktan kaynaklanır. Yozlaşmanın kaynağını oluşturan söz konusu cehalet ise Anadolu halkına dinî ve resmî kurumlardaki bozulma aracılığıyla bulaşır. *“Yaşam kaygısını bir kenara bırakarak ‘vaad edilen cennet’ hayali içerisinde miskinliğe alışan toplum, dini kaynakları bilmediği gibi diğer ilimlere de ‘öcü’ gözüyle bakmaktadır. Okumadığı için sorgulamayan, sorgulamadığı için başkalarının fikirlerini kendi fikri olarak algılayan toplum, kendi geleceğini ve kaderini değil başkalarının geleceğini ve kaderini yaşar” (Kanter, 2017, s. 43-45).*

Özellikle Anadolu kırsalında görülen batıl itikatlar ve bunların sorgulanmadan, sağlaması yapılmadan olduğu gibi benimsenmesinin doğurduğu cehalet ve taassuba karşı verilen mücadele Türk edebiyatının sonraki evrelerinde de sıklıkla işlenir. Reşat Nuri’nin gerek çalışmaya konu edilen hikâyesi gerekse bahsi geçen romanında olduğu gibi anlatılara konu olan değerler çatışmasının benzer örneklerini öncü diyebileceğimiz diğer yazarlarda da görmek mümkündür. Örneğin, benzer bir izleğin başarılı örneklerinden biri olan *Vurun Kahpeye*, bu doğrultuda kaleme alınmış önemli bir romandır. Cehaletle, yoksullukla, batıl inanışlarla mücadelenin konu edildiği bu eserinde Halide Edip de Reşat Nuri’nin

Tahsin öğretmeni ideallerini gerçekleştirmek için Elmacık nahiyesine göndermesi gibi, idealist Aliye öğretmeni Anadolu'ya gönderir. Üstelik "Recm" hikâyesinde de *Vurun Kahpeye* romanında da bu idealist ve aydın karakterli öğretmenler orada yaşayanlar tarafından recmedilerek aynı trajik akıbete uğrarlar.²

Sonuç

Yerleşik ve kökleşen gelenekçi anlayış ile çağdaş ve filizlenmeye çalışan yenilikçi yaklaşımın karşılaşmasından doğan zihniyet çatışmasının kurgulandığı "Recm" hikâyesinde tematik güç Tahsin öğretmen ve onun değerleriyle temsil edilirken karşıt güç köylülerin ve onların sözcüsü durumundaki imamın değerleriyle temsil edilir. Tahsin, aydın tavırlı bir öğretmen olarak Anadolu'nun harap hali ve orada yaşayanların gömülüp kaldıkları karanlık karşısında mücadele etme arzusundayken, köylüler bu aydınlanmaya direnç gösterirler. Yazının başında belirtildiği üzere bu durum derin ve köklü arka plana sahip bir zihniyet çatışması olarak yorumlanabileceği gibi yine bunu da kuşatan bir değerler sistemi çatışması ekseninde de yorumlanabilir. Yüksek bir değer olan idealizm ve bu doğrultuda verilen samimi uğraş, vasıta bir değer olan ve Elmacık nahiyesinde yaşayanların büyük bir bölümünü esir almış konformizme dış geçirememiştir. Gerek imam gerekse köylüler daracık dünyalarında meseleleri, olup bitenleri sadece kendi doğrularıyla yorumladıklarından sahip oldukları bu düşünce konforunu sarsmak isteyen Tahsin öğretmeni ötekileştirmiş, kınamış, yargılamış, hakkında peşin hükümler vermiş ve en sonunda da recmederek bertaraf etmişlerdir.

Etik Kurul İzni

Bu makale, etik kurul izni gerektiren bir çalışma grubunda yer almamaktadır.

² İki metnin karşılaştırmalı bir çözümlemesi için bkz. Karaburgu, O. (2019). Reşat Nuri'nin Recm Hikâyesi ve Halide Edip'in Vurun Kahpeye Romanı Üzerine Bir Karşılaştırma. *Journal of History School*, 42, 1092-1100.

Kaynakça

- Güntekin, R. N. (1335/1919). *Recm, gençlik ve güzellik*. Türk Dünyası Matbaası.
- Kanter, M. F. (2014). *Milli edebiyat dönemi Türk şiirinde benlik algısı ve kimlik kurgusu*. Kitabevi.
- Kanter, M. F. (2017). *Madalyonun öteki yüzü: Reşat Nuri Güntekin*. Edebiyat Ortamı Yay.
- Karaburgu, O. (2001). *Reşat Nuri Güntekin'in hikâyeleri üzerinde bir inceleme* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Mengüşoğlu, T. (1958). *Felsefeye giriş*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.
- Randall, W. (2014). *Bizi biz yapan hikâyeler: Kendimizi yaratma üzerine bir deneme*. Ayrıntı Yay.
- Sander, O. (2013). *Siyasi tarih-ilkçağlardan 1918'e*. İmge Kitabevi.

